

5. Tatoğlu E. Avrupa Birliđinin Tarihsele Gelişimi. Ankara, 2006.
6. Avrupa İttifaqı və Avrupa Birliyi http://kayzen.az/blog/int-huquq/519_2/avropa-ittifaq%C4%B1-v%C9%99-avropa-birliyi.html
7. Avrupa Birliđi'nin genişlemesi http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/enlargement_process/past_enlargements/communication_strategy/report_kok_tr.pdf
8. Avrupa İttifaqının formalaşması <http://meqam-m.webnode.com/avropa/huququ/1-ci-hisse/avropa%20%20ittifaq%C4%B1n%C4%B1n%20formala%C5%9Fmas%C4%B1/>
9. Н.Иванов. Глобализация и Проблемы оптимальной стратегии развития. М.Мировая Экономика и Международные Отношения, 2000.

ПОЗИЦИЯ ФРАНЦИИ В ОТНОШЕНИИ ПРОЦЕССОВ ИНТЕГРАЦИИ В УСЛОВИЯХ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Гурбанова Севиндж Акиф кызы

Резюме

В публикации рассматриваются истоки и теории интеграции вообще и, в частности, европейской. Автор подробно останавливается на понятии европейской интеграции. В статье особое место отводится роли тех политических, общественных и государственных деятелей, которые были инициаторами и отцами – основателями современной объединенной Европы, которая прошла через многочисленные этапы интеграции. В то же время изучается позиция Франции по европейским интеграционным процессам.

FRANCE'S POSITION ON INTEGRATION PROCESSES IN THE CONDITIONS OF THE EUROPEAN UNION

Gurbanova Sevinj Akif

Summary

The publication examines the origins and theories of integration in general and, in particular, European. The author dwells in detail on the concept of European integration. The article focuses on the role of those political, public and state leaders who were the initiators and founding fathers of a modern united Europe, which went through numerous stages of integration. At the same time, France's position on European integration processes is being studied.

Rəyçi:prof. Həsənbala Sadıqov

Ümumi tarix kafedrasının 17 dekabr 2021 ci il tarixli iclasın 04 saylı protokolu

Daxil olma tarixi 30 iyun 2022-ci il

UOT:930.22.

TÜRKİYƏNİN ENERJİ DİPLOMATİYASINDA CƏNUBİ QAFQAZ

Səfərova Çınarə Qabil qızı

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

Gəncə Dövlət Universitetinin dissertantı

<https://orcid.org/0000-0003-2480-0056>

seferova.cinare@bk.ru

Xülasə: *Sovet İttifaqının süqutundan sonra Cənubi Qafqaz Türkiyənin xarici siyasətində enerji təhlükəsizliyi baxımından əhəmiyyətli bölgələrdən birinə çevrilmişdir. Həm də Orta Asiya və Cənubi Qafqaz respublikalarının müstəqillik qazanması bölgənin enerji ehtiyatlarının dünya bazarlarına daşınması məsələsini gündəmə gətirdi. Ötən əsrin 90-cı illərin əvvəlindən indiyədək regionda Azərbaycan, Türkiyə, Gürcüstan arasında çoxtərəfli əməkdaşlıq çərçivəsində iqtisadi, siyasi, hərbi və başqa sahələrdə əməkdaşlıq davam edir. Əsasən də enerji əməkdaşlığı digər sahələrdəki münasibətlərə təsir göstərərək, onları yaxşılaşdırmaq və ya pisləşdirmək gücünə malikdir. Qafqazın və Mərkəzi Asiyanın karbohidrogen ehtiyatlarının Türkiyə ərazisindən keçməsi Türkiyənin də enerji dəhlizinə çevrilməsinə şərait yaratdı. Ona görə də müstəqiliyyətinin ilk illərində Azərbaycanın enerji sektoruna cəlb olunan ilk ölkələrdən biri Türkiyə olub. Gürcüstan isə Qafqazın və Orta Asiya ölkələrinin zəngin neft və təbii qaz mənbələrini inkişaf etmiş Qərbi ölkələrinə ötürmək üçün tranzit bir ölkədir. Göründüyü kimi enerji siyasəti bu ölkələr arasında əlaqələri daha da gücləndirmişdir.*

Açar sözlər: Qafqaz, enerji əlaqələri, Bakı-Supsa neft kəməri, Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri, Bakı-Tbilisi-Erzurum qaz xətti, TANAP, TAP

Ключевые слова: Гафгаз, энергетическое сотрудничество, Баку-Сурца

Key words: Caucasus, energy relations, Baku-Supsa oil pipeline, Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline, Baku-Tbilisi-Erzurum gas line, TANAP, TAP

Məlum olduğu kimi, 1991-ci ildə SSRİ-nin dağılması Qafqazda geosiyasi güc boşluğu yaratdı. Bu güc boşluğunu doldurmaq üçün regional və qlobal güclər müxtəlif üsullarla bölgə üzərində təsir qurmağa çalışdılar. Avropa və Asiyanın kəsişdiyi bölgədə yerləşən Qafqaz və Orta Asiya ölkələri dünya neft ehtiyatlarının 16% -ini özündə cəmləyir [8]. XX əsrin 90-cı illərindən etibarən enerji amili Türkiyənin xarici siyasətində vacib istiqamətə çevrilmişdir. Qafqaz ölkələri, xüsusilə Azərbaycan, Gürcüstan bu siyasətin vacib komponentlərinə çevrilmişdi. Enerji dəhlizi Türkiyə, Azərbaycan, Gürcüstan arasında qarşılıqlı bağlılığı yaradan mühüm amildir. Qafqazın və Mərkəzi Asiyanın karbohidrogen ehtiyatlarının Türkiyə ərazisindən keçməsi ölkənin enerji dəhlizinə çevrilməsi üçün imkan yaradırdı. Türkiyənin Cənubi Qafqaza yönəlik enerji strategiyasında ən əhəmiyyətli ölkələrdən biri Azərbaycan və Gürcüstandır. Türkiyə bu regionda mövcud olan ölkələr, xüsusilə Gürcüstan üçün siyasi baxımdan Qərbi ittifaqına açılan bir yol olduğu kimi, iqtisadi baxımdan inkişaf etmək, yeni iqtisadi sistemə integrasiya etmək, asılılıqdan qurtarmaq üçün də bir yol idi. Azərbaycan isə öz enerji ehtiyatlarını, Qazaxıstan neftinin və Türkmənistan qazının Türkiyəyə və Avropaya nəqlində Ankara üçün strateji bir vəziyyətdə yerləşən ölkədir. Bu səbəbə görə Türkiyə müstəqillikdən sonra Azərbaycanla enerji sahəsində əməkdaşlığa başladı. Enerji sahəsində əməkdaşlıq Ankara ilə Bakı arasında strateji tərəfdaşlığı gücləndirdi. İki ölkə arasında enerji sahəsində əməkdaşlıq Bakı-Supsa neft kəməri, Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri (BTC), Bakı-Tbilisi-Erzurum təbii qaz boru kəməri (BTE), Trans Anadolu təbii qaz boru kəməri (TANAP) və Trans Adriatik təbii qaz boru kəməri (TAP) layihələrinin ortaya çıxmasına səbəb oldu [7, s. 62]. Bu layihələrin icrasında Gürcüstan da xüsusi rol oynayan ölkələrdən biridir. Gürcüstan həm də Qafqazın və Orta Asiya ölkələrinin zəngin neft və təbii qaz mənbələrini inkişaf etmiş Qərbi ölkələrinə ötürmək üçün tranzit bir ölkədir. Bakı-Supsa neft boru xətti Azərbaycan neftinin Türkiyəyə və Avropaya daşınmasına icazə verən ilk ötürmə xətti idi. 1996-cı ildə Türkiyə, Azərbaycan və Gürcüstan arasında imzalanan müqavilədən sonra SSRİ dövründən

qalan xəttə əlavələr tikilmiş və xətt 1999-cu ildə istifadəyə verilmişdir. Bakı-Supsa neft boru xəttindən sonra Azərbaycan neftinin Türkiyə və dünya bazarlarına çıxarmaq məqsədi ilə Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri layihəsi gündəmə gəlmişdir. Bu yolda əsas istiqamətlərdən biri də Azərbaycanın enerji resurslarının dünya bazarına hansı marşrutlarla çıxarılması sayılmalıdır. Azərbaycan neftinin dünya bazarlarına nəqlinin təmin edilməsi məqsədi ilə strateji əhəmiyyətli Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəməri layihəsinin gerçəkləşməsi üçün aparılan danışıqlar uğurla nəticələnmişdir. 26 aprel 1998-ci ildə Trabzon görüşündə Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə prezidentlərinin bu kəmərin əsas ixrac kəməri kimi çəkilməsinin tam müəyyənəlməsi məlum olmuşdu [7, s.62]. Hər üç ölkənin prezidenti açıq şəkildə bildirdilər ki, əsas ixrac kəməri Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəməri olmalıdır və nəticədə kəmərin çəkilməsinin səmərəli olacağı qənaətinə gəlindi. 1998-ci il oktyabrın 29-da Ankarada Bakı-Tbilisi-Ceyhan marşrutu ilə Əsas İxrac Kəmərinin çəkilməsi haqqında Azərbaycan, Türkiyə, Gürcüstan, Qazaxıstan, Özbəkistan prezidentləri və ABŞ-ın energetika naziri tərəfindən “Ankara bəyənnaməsi” imzalanması ilə bu layihənin ilkin razılaşması əldə olunmuşdur. 1999-cu il noyabrın 18-də Türkiyənin İstanbul şəhərində ATƏT-in zirvə görüşü zamanı xam neftin Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə Respublikasının əraziləri ilə nəql edilməsinə dair saziş imzalanmışdır [3, s.74]. Rusiya və İran müxalifətinə baxmayaraq başda ABŞ olmaqla Qərbi ölkələrinin dəstəyi və Qərbi şirkətlərinin iştirakı ilə tikilən xətt Türkiyəyə də enerjiddə strateji bir mövqe qazandırmışdı [7, s. 63]. Ötən əsrin ən əhəmiyyətli layihəsi olan Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru kəmərinin çəkilişi regional tarazlıqlar və global münasibətlər kontekstində reallaşdı. Həm də bu layihə üç ölkənin Qərbi müttəfiqləri ilə münasibətlərinin və regional siyasətin formalaşdırılması üçün əsas olmuşdur. Sonrakı mərhələdə ABŞ-ın da dəstəklədiyi Türkiyə, Gürcüstan və Azərbaycan regional ox balansının yaradılmasının hərəkətverici qüvvəsi məhz bu layihə olmuşdu [5, s.6]. Türkiyə, Azərbaycan və Gürcüstanın birlikdə formalaşdırdıqları və inkişaf etdirdikləri əməkdaşlığın, ən əsas da xarici siyasətlərinin əsas elementləri ortaqdır. 2002-ci il sentyabrın 18-də Səngəçalda əldə edilmiş razılaşmaya əsasən Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəmərinin inşasına başlandı. 2004-cü ilin oktyabrında neft kəmərinin Azərbaycan hissəsinin Gürcüstan hissəsi ilə birləşdirilməsi baş tutdu. 2006-cı il mayın 28-də Azərbaycan nefti Ceyhan limanına çatdı və iyulun 4-də neftlə yüklənmiş ilk tanker buradan yola salındı. 2006-cı il iyulun 13-də Türkiyənin Ceyhan şəhərində XXI əsrin ən böyük enerji layihəsi olan Heydər Əliyev adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin təntənəli açılış mərasimi keçirildi [6]. Təxminən 4 milyard dollara başa gələn Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri layihəsi üç ölkənin siyasi güclərinin dayanıqlılığı sayəsində tamamlanmışdı. BTC boru kəmərinin obyektlərinə 2-si Azərbaycanda (Səngəçal daxil olmaqla), 2-si Gürcüstanda və 4-ü Türkiyədə olmaqla 8 nasos stansiyası, 3 (1-i Azərbaycanda, 2-si Türkiyədə) buraxma stansiyası daxildir. Ötürmə qabiliyyəti gündə 1 milyon bareldir. Ceyhanda rezervuarların sayı 7-dir. Gəmi yükləmə qabiliyyəti 600 000 bareldən 2 milyon barel qədərdir [10]. Türkiyə və Gürcüstan arasında enerji sahəsində əməkdaşlığa dair mühüm sənədlərdən biri 1998-ci il mayın 15-də imzalanan Bakı-Ceyhan əsas ixrac neft boru kəmərinin tikintisində texniki məsələlərlə bağlı olmuşdu. Müqaviləni Türkiyə Cümhuriyyətinin Enerji və Təbii Sərvətlər naziri Cümhur Ərsümər, Azərbaycan Respublikası Baş Nazirinin müavini Abid Şərifov, Gürcüstan dövlət başçısı Eduard Şevardnadzenin xüsusi nümayəndəsi, neft konsorsiumunun sədri Geogi Çanturiya imzalamışdılar [5, s.478]. Müqavilə Bakı-Tbilisi-Ceyhan xəttinin inşası ilə bağlı fəaliyyətin əsas prinsiplərini müəyyən edirdi. Bu prinsiplərin müəyyən

edilməsi Xəzər dənizinin Azərbaycan hissəsindən çıxarılacaq karbohidrogen resurslarının enerji bazarlarına çıxarılması baxımından taleyüklü addımlardan biri olmuşdur. Müqavilə boru kəmərinin çəkilməsi prinsiplərinin hüquqi əsaslarını müəyyən etmiş, sənədi imzalayan tərəflərin bu böyük layihənin gerçəkləşdirilməsi ilə bağlı niyyətlərinin və qətiyyətinin göstəricisi olmuşdur. Bir çox səbəblərdən, hətta 1994-cü ildə imzalanmış “Əsrin müqaviləsi”ndə əsas pay sahiblərindən biri olan BP şirkəti belə kəmərin çəkilməsi məsələsinə ilk dövrlərdə qarşı çıxır və bunu dəstəkləməirdi. Lakin Azərbaycanın və Türkiyənin qətiyyəti öz nəticəsini verdi. 1991-1993-cü illərdə Azərbaycanın üzləşdiyi böhranlı vəziyyət ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə gərgin, mürəkkəb və çətin mübarizə nəticəsində aradan qaldırıldı. İqtisadi inkişaf strategiyası və dövlət quruculuğu proqramının həyata keçirilməsi pozitiv dəyişikliklərə səbəb oldu. Müstəqilliyin itirilməsi və respublikanın dağılması təhlükəsinə son qoyuldu. Respublikada sabitliyin bərpa edilməsi və dövlət quruculuğunun həyata keçirilməsi prosesi başlandı [4,s.125]. Azərbaycanın XX əsr tarixində Ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə 1994-cü il sentyabrın 20-də siyasi, iqtisadi və strateji əhəmiyyətinə görə ən mühüm müqavilələrdən biri - Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda yerləşən “Azəri”, “Çıraq” yataqlarının və “Günəşli” yatağının dərinlikdə yerləşən hissəsinin birgə işlənməsi və hasilatın pay bölgüsü haqqında Saziş imzalanıb. Bu, neft strategiyasının əsasını təşkil edən, ölkənin gələcəyi üçün yeni perspektivlər açan və sonrakı illərin təcrübəsində öz layiqli tarixi qiymətini alan “Əsrin müqaviləsi”dir [9]. Bu saziş müstəqil Azərbaycan Respublikasının yeni tarixinin dönüş nöqtəsi idi. Həmçinin müstəqil Azərbaycanın neft strategiyasının əsasını qoydu. Beləliklə, dahi siyasətçi Heydər Əliyev dünyanın diqqətini Cənubi Qafqaz regionuna cəlb etdi, Azərbaycanın iqtisadi cəhətdən dünya birliyinə inteqrasiyasının təməlini qoydu. Bu gün Azərbaycan iqtisadiyyatının əsas arteriyalarını təşkil edən Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Supsa neft, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərlərinin ideya əsasları və sağlam bünövrəsi məhz o zaman atıldı [2,s.110-111]. Yeni neft strategiyası Azərbaycanın yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymasını təmin etdi. Müstəqilliyin ilk illərində Azərbaycanın enerji sektoruna cəlb olunan ölkələrdən biri Türkiyə idi. Hələ 1993-cü ildə Türkiyənin dövlət şirkəti “BOTAS” neftin mümkün ixrac yollarını təklif edərək ən səmərəli və potensial marşrutun Bakı və Türkiyənin Aralıq dəniz limanı olan Ceyhan arasında olduğunu iddia edirdi. Eyni zamanda, Türkiyənin digər dövlət neft şirkəti “TPAO” (Türkiye Petroleri A.O.) “Azəri-Çıraq-Günəşli” yatağından neft hasilatına dair danışıqlarda iştirak edən konsorsiuma daxil idi [1,s-84].

BTC layihəsindən sonra Türkiyə-Azərbaycan-Gürcüstan arasında enerji əməkdaşlığı çərçivəsində Azərbaycanın təbii qaz qaynaqlarını Türkiyəyə daşıyacaq Bakı-Tbilisi-Ərzurum təbii qaz boru kəməri gündəmə gətirildi. Layihə sahəsindəki işlər 2002-ci ildə başlamış və 2006-cı ildə tamamlanmışdır. 970 kilometr uzunluğundakı Bakı-Tbilisi-Ərzurum təbii qaz boru xətti 2007-ci ildə fəaliyyətə başlamışdır. BTƏ qaz kəməri fəaliyyətinin ilk mərhələsində iqtisadi deyil, siyasi problemi həll edirdi. Bu qaz kəməri regional layihə olmaqla yanaşı, Rusiya və İrandan yan keçməklə Mərkəzi Asiya karbohidrogen resurslarının daşınması üçün vacib bir alternativ idi. Gürcüstan tranzit üçün BTƏ ilə nəql olunan qazın ümumi həcmnin 5% -ni almaq hüququna malik oldu, bundan əlavə bu ölkəyə müəyyən həcmdə qazın alınması üçün güzəştli qiymətlər də müəyyənləşdirilmişdi. 2011-ci ildə Aİ və Azərbaycan Xəzərdən Avropaya birbaşa qaz nəql edən marşrutların yaradılmasını dəstəkləyən Birgə Bəyanat imzalanması Cənub Qaz Dəhlizi layihəsi üçün əsas məsələ oldu. Birgə Bəyanat TANAP və TAP-la bağlı Hökumətlərarası Sazişlərlə birlikdə uzunmüddətli qaz satış müqavilələri üçün zəmin yaratdı.

Daha sonra 2012-ci ildə Türkiyə və Azərbaycan siyasi rəhbərliyinin fəaliyyəti nəticəsində TAP kəmərinin tikintisi ilə bağlı razılıq əldə edildi. Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, məhz tarixi hadisə olan TANAP layihəsinin razılaşdırılmasından sonra artıq “Cənub Qaz Dəhlizi”nin konturları görünməyə başladı. NABUCCO layihəsinin gerçəkləşdirilməməsi digər tərəfdən Türkiyə və Azərbaycanın hazırladığı TANAP və TAP layihələrinə zəmin hazırlamış, iki ölkə bu layihələr haqqında 2012-ci il iyunun 27-də müqavilə imzaladı. Nəhayət 2014-cü il sentyabrın 20-də “Cənub Qaz Dəhlizi”nin təməli qoyuldu. “Cənub Qaz Dəhlizi”nin təməlqoyma mərasimində prezident İlham Əliyev demişdir: “Bu layihənin reallaşması nəticəsində uduzan tərəf olmayacaq. Hər kəs mənfəət əldə edəcək. Tranzit, eyni zamanda istehlakçı sayılan ölkələr də qazın nəqlinin diversifikasiyasına nail olacaqlar. “Cənub Qaz Dəhlizi” Avropanın enerji təhlükəsizliyini təmin edəcək ”[8]. Gürcüstan-Türkiyə sərhədindən başlayacaq və Türkiyə-Yunanıstan sərhədinə qədər davam edəcək 1850 kilometrlik uzunluğunda Transanadolu Qaz Boru Kəməri (TANAP) regional, xüsusilə də Avropanın enerji təhlükəsizliyinin təminatçısı kimi çox vacib layihədir. Bu layihə əlavə 6 milyard kub metr qazın verilməsi ilə Türkiyəyə, digər mənbələrdən alınan idxal qazından asılılığına son qoymağa kömək edəcək. Digər tərəfdən, TANAP-la nəql olunan qaz daha ucuz başa gələcək. TANAP layihəsi hazırda həyata keçirilən ən böyük investisiya layihəsidir. 2015 -ci ildə Türkiyənin Qars şəhərində təməli qoyulmuş bu kəmə, boruların diametri və xəttin uzunluğu baxımından indiyədək dünya miqyasında gerçəkləşdirilən ən böyük təbii qaz boru xətti layihələrindən biri olacaq. TANAP layihəsi ilə təbii qaz tədarükündə müvəffəqiyyətli bir addım atılmış, Avropaya təbii qaz təchizatında Azərbaycan-Gürcüstan-Türkiyə marşrutu əhəmiyyət qazanmışdır. TAP layihəsinə TANAP layihəsinin davamı kimi baxmaq düzgün olardı. 13 fevral 2013-cü il tarixində İtaliya, Yunanıstan və Albaniya Hökumətləri arasında Transadriatik boru kəməri (TAP) layihəsinə dair Hökumətlərarası Saziş imzalanıb. 20 may 2015-ci il tarixində İtaliya Hökuməti tərəfindən TAP boru kəmərinə “Vahid İcazə Sənədi” verilib. 2016 -cı ilin may ayının 17-də Yunanıstanın Saloniki şəhərində Trans-Adriatik Boru Kəmərinin (TAP) təməli qoyulub. Türkiyə-Yunanıstan sərhədindən başlayaraq, Yunanıstan, Albaniya ərazisindən və Adriatik dənizinin dibi ilə İtaliyanın cənubunadək uzanan bu kəmərin tikilməsi ilə enerji dəhlizinin yaradılması başa çatdırılacaq. Bu kəmə Avropa bazarına Azərbaycan qazının daşınması üçün kifayət qədər potensiala malik olacaq və Avropada mürəkkəb qaz kəmərləri infrastrukturunu yaratmağa imkan verəcək [8]. Türkiyə hər iki layihədən də qazanclıdır. Azərbaycan hazırda Türkiyənin ümumi təbii qaz ehtiyacının 20% -ni qarşılamaqdadır. Şahdəniz yatağının qaz həcmi 1 trilyon olaraq hesablanır və gələcəkdə Türkiyənin ümumi qaz ehtiyacının 30%-ni qarşılacağı təxmin edilir [6,s.67]. Mühüm strateji əhəmiyyət daşıyan “Cənub qaz dəhlizi” layihəsi həm də gələcəkdə Orta Asiya ölkələri, Misir, İraq və İran təbii qazının Avropa ölkələrinə ixracına imkanlar yaradacaq, Avropanın enerji təhlükəsizliyinə töhfə olmaqla yanaşı, Azərbaycanın enerji ölkəsi kimi mövqeyini daha da gücləndirəcəkdir.

Nəticə

Bu cür layihələrin gerçəkləşdirilməsi Türkiyənin artan enerji ehtiyacının əhəmiyyətli hissəsinin təmin olunmasına gətirib çıxarmışdır. Nəticədə Türkiyənin enerji diplomatiyası regionda yüksək gücə və nüfuza sahib olmuşdur. Enerji dəhlizi Türkiyə, Azərbaycan, Gürcüstan arasında qarşılıqlı bağlılığı da gücləndirmişdir. Nəticə olaraq bu layihələrin reallaşması Avropa və Asiya ölkələri arasında əlaqələrin genişlənməsinə böyük imkan yaratmışdır.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan-Türkiyə əlaqələri son 20 ildə: uğurlar və imkanlar (məqalələr toplusu).SAM,2011.s-158
2. Dayanıqlı inkişafın Heydər Əliyev modeli.Bakı 2009,s.186
3. Hacızadə E.M., Z.S.Abdullayev. Neft təsərrüfatının iqtisadi strukturunun modernizasiyası. Bak-Elm-2003.s.255
4. Hüseynova, İ. Müstəqil Azərbaycan Dövlətinin Qurucusu. Bakı, 2004, s.205.
5. Qasımlı, M.C. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti (1991-2003): [2 hissədə]/M.C.Qasımlı. –Bakı: Mütərcim, -2015. I hissə,-648 s.
6. Çelikpala M., Veliyev C. Azərbaycan-Gürcistan-Türkiyə Bölgəsel İşbirliyinin Başarı Örneği.Policy Brief.3 Mart,2015, səh 6
7. Kafkasiyadakı Gelişmələr və Türkiyə. Bilgesam.RAPOR NO:60.Nisan 2014-s.94
8. Sezgin, F., Gişi E., Pakel, M. Türkiye'nin AB Üyelığının, Kafkasya'nın Avrupa'ya Eklemlenmesine Olası Etkileri //-Koceli: Uluslararası Kafkasya Kongresi, -2012, 26-27 Nisan. –ss. 420-437.
9. <http://minenergy.gov.az/index.php/az/19-energetika/neft/316-btc>
- 10.<http://minenergy.gov.az/index.php/az/29-energetika/gas/321-cqd>
- 11.<https://president.az/pages/11/printhttp://www.socar.az/socar/az/activities/transportation/baku/tbilisi-ceyhan-btc-main-export-oil-pipeline>

ЮЖНЫЙ КАВКАЗ В ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ДИПЛОМАТИИ ТУРЦИИ

Сафарова Чинара Габиль кызы

Резюме

После распада Советского Союза Южный Кавказ стал одним из важнейших регионов внешней политики Турции с точки зрения энергетической безопасности. Независимость республик Центральной Азии и Южного Кавказа также поставила вопрос о транспортировке энергоресурсов региона на мировые рынки. С начала 1990-х годов экономическое, политическое, военное и другое сотрудничество в регионе продолжалось в рамках многостороннего сотрудничества между Азербайджаном, Турцией и Грузией. В частности, энергетическое сотрудничество может улучшить или ухудшить отношения в других областях. Поток углеводородных ресурсов с Кавказа и Средней Азии через Турцию превратил Турцию в энергетический коридор. Поэтому в первые годы независимости Турция была одной из первых стран, вовлеченных в энергетический сектор Азербайджана. Грузия является транзитной страной для богатых запасов нефти и природного газа Кавказа и Центральной Азии в развитые страны Запада. Как видно, энергетическая политика еще больше укрепила связи между этими странами.

SOUTH CAUCASUS IN TURKEY'S ENERGY DIPLOMACY

Safarova Chinara Gabil gizi

Summary

After the collapse of the Soviet Union, the South Caucasus became one of the most important regions in Turkey's foreign policy in terms of energy security. The independence of the Central Asian and South Caucasus republics also raised the issue of transporting the region's energy resources to world markets. Since the early 1990s, cooperation in economic, political, military and other fields has continued in the region within the framework of multilateral cooperation between Azerbaijan, Turkey and Georgia. In particular, energy cooperation has the power to improve or worsen relations in other areas. The flow of hydrocarbon resources from the Caucasus and Central Asia through Turkey has made Turkey an energy corridor. Therefore, in the first years of independence, Turkey was one of the first countries involved in the energy sector of Azerbaijan. Georgia is a transit country for the rich oil and natural gas resources of the Caucasus and Central Asia to developed Western countries. As can be seen, energy policy has further strengthened ties between these countries.

Rəyçi AMEA-nın müxbir üzvü, professor Musa Qasımlı

Umumi tarix kafedrasının 24 yanvar 2022-ci il tarixli iclasın 05 sayılı protokolu

Daxil olma tarixi 04 iyul 2022-ci il

UOT:94(3).

ZƏHİRƏDDİN BABUR VƏ MOĞOL DÖVLƏTİNİN YARANMASINA DAİR

t.ü.f.d. Məmmədova Yeganə Ehsan qızı

Gəncə Dövlət Universiteti

yeqana-mammadova@mail.ru

Xülasə: Mövcud məqalədə Hindistanın sonuncu fətehi adlandırılan Zəhirəddin Baburun həyat və fəaliyyətindən, onun köçəri özbəklərlə mübarizəsindən danışılır. Məqalədə, habelə, Baburun Şimali Hindistana yürüşlərindən və bu yürüşlərin nəticəsi olaraq tarixə Böyük Moğollar adı ilə düşmüş dövlətin yaradılmasından bəhs olunur.

Açar sözlər: Babur, fətehi, şair, sərkərdə, Moğollar dövləti

Ключевые слова: Бабур, завоеватель, поэт, полководец, государство моголов

Keywords: Babur, conqueror, poet, commander, mughal state

İki böyük fətehin – ana tərəfdən Çingiz xanın, ata tərəfdən isə Əmir Teymurun nəslindən olan Zəhirəddin Məhəmməd Babur bütövlükdə dünya tarixində mühüm yer tutan şəxsiyyətlərdən biridir. O, tarixə yalnız məşhur Böyük Moğollar dövlətinin (əslində bu dövlətin rəsmi adı Hind Gürganiləri olmuşdur. Böyük Moğollar adını sonradan ingilislər vermişlər – müəl.) yaradıcısı kimi düşmüşdür. Ensiklopedik zəkaya malik Babur həm gözəl şair və nasir, Əlişir Nəvaidən sonra cığatay poeziyasının ikinci böyük zirvəsi, həm də tarixçi, coğrafiyaçı, etnoqraf kimi tanınmışdır. Mahir bir sərkərdə olsa da, həyatı boyunca yalnız qələbələr qazanmamış, həm də məğlubiyyətlərə də uğramışdır. Bununla belə, uğursuzluqlar onu ruhdan salmamışdır. Nəticədə isə Şərqi ən möhtəşəm dövlətlərindən birinin banisi olmuşdur. Bütün bu qeyd olunanlar həm Baburun həyat və fəaliyyətinin, həm də Moğol dövlətinin necə və hansı şəraitdə yaradılmasının araşdırılmasını zəruri və aktual edən cəhətlərdəndir. Lakin təəssüflə